

СІМ'Я ЯК ФАКТОР ВИХОВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
У СПАДЩИНІ М. СТЕЛЬМАХОВИЧАFAMILY AS A FACTOR OF EDUCATION OF VALUE ORIENTATIONS
IN THE HERITAGE OF M. STELMAKHOVYCH

Стаття присвячена сім'ї як фактору виховання ціннісних орієнтацій у спадщині М. Стельмаховича. Відповідно до мети статті проаналізовано праці відомого педагога Прикарпаття й охарактеризовано особливості виховання ціннісних орієнтацій у сім'ї. Доведено, що основи розвитку і виховання ціннісних орієнтацій особистості закладаються саме у сім'ї. Виокремлено такі засади сучасної сім'ї, які сприяють найкращому вихованню дітей:

- стосунки в сім'ї, ґрунтуючись на любові, взаємоповазі членів сім'ї, є стрижнем виховання. Добрі наслідки такого впливу залежать насамперед від здорової атмосфери в сім'ї, прикладу батьків, правильного розуміння і сумлінного виконання ними обов'язків;
- завдання батьків із позиції народної педагогіки – з раннього віку виховувати, дотримуючись основних християнських морально-етичних засад: «Коли дитину не вивчиш у пелюшках, то не навчиш у подушках», «Гни дерево поки молоде, учи дітей, поки малі»;
- у народній педагогіці існує думка, що без глибокої, самовідданої любові до дітей не буває і не може бути повноцінного сімейного виховання. Однак у любові до дітей, як справедливо вчить народна мудрість, треба мати почуття міри;
- батьки мають прищеплювати дитині навички здорового способу життя. Разом із дітьми батько й мати повинні проводити час на свіжому повітрі та грати у спортивні ігри;
- М. Стельмахович підкреслював, що у сімейному вихованні велику роль відіграють родинні звичаї й обряди українців, тому батьки повинні виробити таку якість у дитині, як любов до традицій і звичаїв у сімейному житті;
- педагог вважав, що могутнім засобом виховання дітей у сім'ї є рідна мова. Він писав: «Батькам треба знати та й дітям своїм розказати, що українська мова є національною мовою великого європейського народу і виступає як одна з давніх, високо-розвинених мов світу, якою повинен пишатися й залюбки користуватися українець»;
- характерною особливістю сучасного сімейного виховання є також суттєве обмеження можливостей соціального оточення. Нині діти спілкуються з ровесниками переважно тільки у навчальному закладі, більше часу проводять вдома з гаджетами. Діти рідко відвідують театри, виставки, разом із батьками ходять на прогулянки чи екскурсії. М. Стельмахович підкреслював: «Лад у сім'ї веде до створення сприятливого педагогічного клімату, а отже, і до успіхів у вихованні. А це буває у такій сім'ї, де всі живуть цілеспрямованим життям згуртованого, здорового колективу, де панує дух взаємодопомоги, тепла, щирої взаємної турботи».

Ключові слова: М. Стельмахович, сім'я, цінності, сімейне виховання.

The article is devoted to family as a factor of education of value orientations in the heritage of M. Stelmakhovych. In accordance with the purpose of the article, the works of a famous teacher of Prykarpattia are analyzed and the peculiarities of upbringing of value orientations in a family are characterized. It is proved that the foundations of the development and upbringing of the value orientations of the individual are laid in a family. Such principles of a modern family that contribute to the upbringing of children's value orientations are highlighted:

- family relationships, based on love and mutual respect, are the core of education. The good consequences of such influence depend on the healthy atmosphere in the family, the example of parents, the correct understanding and conscientious performance of their duties;
 - the task of parents, from the standpoint of folk pedagogy, is to raise a child from an early age, adhering to the basic Christian moral and ethical principles;
 - in folk pedagogy there is an opinion that without deep, selfless love for children there is no and cannot be a full-fledged family upbringing. However, in the love for children, as folk wisdom rightly teaches, one must have a sense of proportion;
 - parents should instill the skills of a healthy lifestyle into the child. Together with the children, the father and mother should spend time outdoors and play sports;
 - M. Stelmakhovych emphasized that family customs and rites of Ukrainians play an important role in family upbringing, so parents should form the child's love for traditions and customs in family life;
 - the teacher believed that the native language is a powerful means of raising children in a family. He wrote: "Parents need to know and tell their children that the Ukrainian language is the national language of the great European people, which a Ukrainian should be proud of and love to use";
 - a characteristic feature of modern family education is also a significant limitation of the social environment. Currently, children communicate with peers mostly only in school and spend more time at home with gadgets. Children rarely visit theaters, exhibitions, go for walks or excursions with their parents. M. Stelmakhovych emphasized that "order in a family leads to the creation of a favorable pedagogical climate and to success in education. And this happens in the family where everyone lives a purposeful life of a close-knit team, where there is a spirit of mutual assistance, warmth, sincere mutual care".
- Key words:** M. Stelmakhovych, family, values, family upbringing.

УДК 37 (09) (477)
DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/27_38

Лемко Г.І.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми у загальному вигляді. Майбутнє української держави залежить від рівня вихованості, освіченості, фізичного

та духовного здоров'я підрастаючого покоління. Основи розвитку особистості закладаються у сім'ї. Тому необхідно відповідально підходити

до створення сім'ї, народження дітей, виховання особистості дитини.

У нинішній період розвитку суспільства стає очевидним, що саме в родині зароджуються моделі майбутньої поведінки дитини, формується основа моральності та вихованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У низці наукових досліджень сім'ю розглядають як соціальний інститут виховання (Р. Вайнола, О. Вишневський, А. Капська, О. Матвієнко, В. Москалець, І. Сопівник та ін.); окреслюють функції сім'ї (В. Мацьковський, В. Савка, А. Харчев, Н. Уманець та ін.); вивчають співпрацю родини та школи (К. Журба, Я. Журецький, С. Корнієнко, Л. Стахів, О. Штихалюк та ін.), окремі аспекти взаємодії сім'ї та школи (О. Вакуленко, І. Дьоміна, В. Кириченко, Б. Ковбас, В. Костів, Т. Кравченко, В. Оржехівський, В. Постовий, та ін.).

Серед дослідників сімейного і родинного виховання слід виокремити академіка АПН України, доктора педагогічних наук, ученого з Прикарпаття Мирослава Гнатовича Стельмаховича, який знову-таки впровадив у педагогічний обіг термінологію цієї проблематики.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи чималу кількість досліджень у галузях історії педагогіки та персоналістики, слід зазначити, що про Мирослава Стельмаховича надруковано не так багато праць. Так, І. Вовкбой у 2010 р. захищене дисертаційне дослідження, присвячене реалізації ідей М. Стельмаховича про родинне виховання в сучасній педагогіці. Також наукові здобутки педагога аналізували О. Будник, С. Васільчук, Л. Калуська, В. Каюков, М. Копчук-Кашецька, Ю. Руденко, С. Сміх та ін. Крім того, сьогодні є певна кількість колективних досліджень, присвячених вивченню творчого здобутку педагога. Проте, незважаючи на низку науково-педагогічних праць, актуальним залишається доробок М. Стельмаховича щодо виховання ціннісних орієнтацій підростаючого покоління.

Мета статті – опираючись на праці М. Стельмаховича, висвітлити особливості виховання ціннісних орієнтацій у сім'ї. Для досягнення мети використовувалися такі методи: історичний, логіко-теоретичний аналіз, узагальнення і систематизація.

Виклад основного матеріалу. Сім'я – одна з найдавніших форм соціальної спільності людей. Вона постала раніше, ніж класи, нації, держава, ще в надрах первісного суспільства і відтоді залишається визначальною соціальною інституцією суспільства. Саме із сім'ї починається становлення людської особистості. М. Стельмахович зазначав, що «завдяки багаторічним педагогічним пошукам емпірично визрівали народні уявлення про основні чинники формування особистості», і насамперед погляди спрямовувалися «до сім'ї як першоджерела життя людей» [2, с. 38].

Однією з умов успішного вирішення проблем підготовки майбутніх батьків до виховання дітей в сім'ї є вивчення спадщини батьківської педагогіки М. Стельмаховича.

Дослідник відзначає, що ідеал родинного виховання – здорова та щаслива людина з багатогранними знаннями та високими духовно-моральними якостями, патріотичними почуттями та працьовитістю.

М. Стельмахович доводить, що практика виховання в сім'ях спрямовувалася на виховання підростаючого покоління в душі справедливих відносин. Він схвально відгукується про такі риси людини, як доброта, щирість, прагнення до справедливості й рівності, готовність прийти на допомогу в біді, повага до батьків, до природи.

Виховний вплив сім'ї зростає, якщо батьки цікавляться не тільки навчанням, але й вихованням дітей. За таких умов інтереси сім'ї збігаються з інтересами суспільства, формується свідомий громадянин країни.

Відомий український педагог розглядає сім'ю як життєдайний осередок, який приводить на світ дітей – цвіт нації, майбутнє народу. Також він характеризує сім'ю як найбільшу вихователю підростаючих поколінь за всіх часів і в усіх народів, плекальницю високої духовності та гуманізму, національного духу, свідомості та патріотизму [1, с. 23].

Також учений наголошував, що «сім'я впливає на дитину з першого дня народження. Спосіб життя родини і характер спілкування з малям є визначальним щодо формування в дитини перших звичок, від яких значною мірою залежатиме її майбутня поведінка» [2, с. 39]. Ідею залежності характеру дитини від навколишнього середовища, від оточення рідних, від способу життя сім'ї підкреслював народною мудрістю: «З ким поведешся, від того й наберешся», «Ниточка веде до клубочка», «Який стук, такий грук».

Через особистий приклад батьків, духовно-моральний спосіб життя сім'ї вирішується становлення духовних і моральних чеснот дитини. М. Стельмахович визнавав, що взірць родинного виховання – це міцна та щаслива людина з різнобічними знаннями і високими духовно-моральними якостями, патріотичними емоціями та працелюбністю, а «родинне виховання – процес цілеспрямованого формування особистості дитини під керівництвом батьків» [3, с. 43–44].

М. Стельмахович досліджує процес виховання та його принципи. Він пише, що «родинне виховання» – процес цілеспрямованого формування особистості дитини під керівництвом батьків. Процес родинного виховання – це сукупність послідовних дій батьків, спрямованих на досягнення гарного виховання своїх дітей. «Вченим досліджені компоненти родинного виховання, до яких він від-

носить: мету, завдання, зміст, принципи, методи, прийоми й організаційні форми виховання».

Приділяючи надзвичайного значення родині, М. Стельмахович розумів і негативний вплив на особистість таких батьків, котрі не виконували своїх суспільних обов'язків, легковажили відповідальністю щодо батьківства і материнства. Висвітлюючи негативні сторони життя сучасних сімей, дослідник акцентував увагу на значенні їхнього духовно-матеріального здоров'я, яке вбачав запорукою здоров'я української нації та міцності незалежної України.

З аналізу закономірностей ефективності батьківського виховання в сім'ї академік виводить і характеризує провідні її принципи: народність, наступність і спадкоємність поколінь, участь у праці, природовідповідність, культуровідповідність, самодіяльність, педагогічну компетентність батьків і єдність вимог і виховних принципів [3, с. 163–164].

Як зазначає вчений, головна мета українського родинного виховання – через українознавство формувати в дітей і молоді духовність рідного народу, виховувати високосвідомих представників, патріотів українського народу, нації, носіїв і творців національної та загальнолюдської культури, вільних громадян незалежної України [4, с. 122].

Саме сім'я репрезентує народну мудрість соціалізації дитини завдяки передачі їй дорослими духовного й виробничого досвіду, прищеплення культури поведінки.

Педагог зазначав, що «іншим важливим чинником впливу на особистість народна педагогіка вважає середовище – стан взаємин у сім'ї, побут, звичаї та традиції, матеріальний стан, житлові умови» [2, с. 38]. На його думку, сім'я має вплив на дитину ще з моменту її народження. Манера життя родини й особливості спілкування з дитиною є суттєвими з приводу виховання перших навиків, від яких вирішальним чином залежатиме її поведінка у майбутньому. «Глибокі враження, одержані у сім'ї у дитячому віці, здебільшого визначають сімейну позицію її виховання тоді, коли людина стає дорослою», – зазначав великий вчений [3, с. 212].

Під впливом виховання і середовища здійснюється формування сімейних цінностей. Починаючи зі стилю стосунків у сім'ї, що сприймаються дитиною з народження, вона згодом осягне ще й мудрість співжиття дорослих, таємницю шлюбних взаємин і подружньої вірності, потребу піклування про власних дітей, доцільність гармонії в родинних відносинах, спільність інтересів, сенс багатодітності, здатність приносити вічну жертву на вівтар батьківства і материнства та ще багато інших понять і норм. Так упродовж всього життя відбувається «входження» людини в цінності сімейного життя, що й називаємо вихованням для життя в родині (виховання родинності) [2].

Можна виокремити такі засади родини в сучасній сім'ї, які сприяють найкращому вихованню дітей:

– стосунки в сім'ї, ґрунтуючись на любові, взаємоповазі членів сім'ї, є стрижнем виховання. Добрі наслідки такого впливу залежать насамперед від здорової атмосфери в сім'ї, прикладу батьків, правильного розуміння і сумлінного виконання ними обов'язків, їхнього ставлення до праці, громадського життя, таких рис, як принциповість, чесність, відповідальність, доброта і повага до старших. Педагогічна культура батьків, урахування вікових, психологічних та індивідуальних особливостей дітей позначається на формуванні юної особистості та служать зразком для наслідування. Що стосується «виховання прикладом», то «щодо цього ми маємо народні афоризми: «Добрий приклад кращий за сто слів», «бурчання наскучить, приклад научить», «Приклад кращий за правило» [2];

– завдання батьків із позиції народної педагогіки – з раннього віку виховувати, дотримуючись основних християнських морально-етичних засад: «Коли дитину не вивчиш у пелюшках, то не навчиш у подушках», «Гни дерево поки молоде, учи дітей, поки малі», «Тоді учи, як поперек на лавці лежить, а як подовж ляже, то вже його трудно вчити», «Ніхто не сміє дармувати»;

– у народній педагогіці здавна існує думка, що без глибокої, самовідданої любові до дітей не буває і не може бути повноцінного сімейного виховання. Світле благородство і велика любов матері до дітей формує їхній характер. Однак у любові до дітей, як справедливо вчить народна мудрість, треба мати почуття міри, ніколи не впадати в нерозумну, «сліпу» любов, яка спотворює, калічить дитину;

– батьки мають прищеплювати дитині навички здорового способу життя. Разом із дітьми батько й мати повинні проводити час на свіжому повітрі, грати у спортивні ігри, завдяки цьому у дітей закладатимуться основи здорового способу життя, зароджуватиметься любов до прекрасного, природи та навколишнього середовища;

– М. Стельмахович підкреслював, що у сімейному вихованні велику роль відіграють родинні звичаї й обряди українців, тому батьки повинні виробити таку якість у дитині, як любов до традицій і звичаїв у сімейному житті;

– педагог вважав, що могутнім засобом виховання дітей у сім'ї є рідна мова. Зокрема, він писав: «Батькам треба знати та й дітям своїм розказати, що українська мова є національною мовою великого європейського народу і виступає як одна з давніх, високорозвинених мов світу, якою повинен пишатися й залюбки користуватися українець» [3, с. 144]. На думку М. Стельмаховича, у родинному вихованні велике значення мають «колискові пісні, пестушки, потішки, забав-

лянки, небилиці, казки про тварин, чарівні казки, бувальщина <...>, заклички, промовки, приспівки, ігрові пісні <...>, скоромовки, дражилки, прози-валки» [3]. Батьки повинні виховувати у власних дітей любов і повагу до рідної мови. Українська мова має бути сприйнята розумом і серцем дітей і пронесена через усе життя;

– характерною особливістю сучасного сімейного виховання є також суттєве обмеження можливостей соціального оточення. Нині діти спілкуються з ровесниками переважно тільки у навчальному закладі, спілкування з іншими людьми вважають не бажаним і більше часу проводять вдома з гаджетами. Діти рідко відвідують театри, виставки, разом із батьками ходять на прогулянки чи екскурсії. М. Стельмахович підкреслював, що «не раз можна почути і таке: добра сім'я, де виростають добрі діти. Цим підкреслюється та особлива роль, яку відіграє у вихованні дітей загальний мікроклімат сімейного життя, його настрої, звичай, спрямованість. Лад у сім'ї веде до створення, як тепер прийнято казати, сприятливого педагогічного клімату, а отже, і до успіхів у вихованні. А це буває у такій сім'ї, де всі живуть цілеспрямованим життям згуртованого, здорового

колективу, де панує дух взаємодопомоги, тепла, щирої взаємної турботи» [3, с. 75].

Висновки. Розвиток інтелекту і творчих здібностей, пізнавальних сил і початкового досвіду трудової діяльності, морального й естетичного формування, емоційної культури та фізичного здоров'я дітей – все це залежить від родини, батьків і є завданнями сімейного виховання.

М. Стельмахович наголошував на необхідності забезпечення духовної єдності поколінь через збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу, прилучення дітей до народних традицій, рідної мови, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості та самосвідомості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стельмахович М. Народна педагогіка. Київ : Рад. школа, 1985. 31 с.
2. Стельмахович М. Українська народна педагогіка : навчально-методичний посібник. Київ : Фірма «Віпол», 1997. 232 с.
3. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка. Київ : ІСДО, 1996. 288 с.
4. Стельмахович М. Функції школи в організації родинного виховання учнів / ред. М. Стельмаховича. Івано-Франківськ, 1995. С. 118–134.